

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК

Новітні кримінально-правові дослідження – 2026

АЛЬМАНАХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Миколаїв
МННІП НУ «ОЮА»
2026

Редакційна колегія:

В.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія», голова Миколаївського осередку громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», доктор юридичних наук, професор **Олександр Козаченко**

Доцентка кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія», секретарка Миколаївського осередку громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права», докторка філософії (PhD) в галузі права, доцентка **Ольга Мусиченко**

Схвалено та рекомендовано до видання кафедрою кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол засідання кафедри № 09 від 19 травня 2026 року)

Новітні кримінально-правові дослідження – 2026 : Альманах
Н73 наукових праць / за ред. д.ю.н., професора О. Козаченка, доктора філософії (PhD) в галузі права, доцентки О. Мусиченко. – Миколаїв : МННІП НУ «ОЮА», 2026. – 160 с.

До даного Альманаху наукових праць, увійшли матеріали, присвячені різноманітним проблемам як сучасної науки кримінального права, так і практики його застосування. Автори репрезентованих наукових праць, якими виступили як відомі дослідники проблем кримінального права в їх теоретичній та прикладній площині, так і молоді науковці, які роблять перші кроки у формуванні власної теоретичної та практичної правосвідомості, досліджують актуальні питання становлення, сучасного стану та перспектив подальшого розвитку кримінального права України, пропонуючи власні моделі вирішення нагальних проблем, сформованих соціально-політичним викликом сьогодення, одним з яких є продовження розпочатої до повномасштабної війни.

Видання може викликати зацікавленість вчених, аспірантів і студентів, співробітників судових та правоохоронних органів, державних службовців, а також всіх тих, хто замислюється над проблемами українського кримінального права та практики його застосування в сучасних умовах воєнного часу в Україні та шукає відповіді на питання, поставлені необхідністю підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

УДК 343

*Публікації наведено в авторській редакції з незначними коректорськими правками.
Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій.
За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен тощо відповідають автори публікацій та їх наукові керівники.*

© Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»
© ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»,
Миколаївський осередок

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 343.01:341.645.5(477)

Туляков Вячеслав

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2716-7244>

НЕКОДИФІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стаття присвячена системному дослідженню неcodифікованих джерел кримінального права в умовах трансформації правової системи України. Центральна теза полягає в тому, що кримінальна політика, яка ігнорує неcodифіковані джерела (доктрину, загальні принципи та конституційні звичаї, неминує дрейфує у бік гіперкриміналізації та пенального популізму, втрачаючи здатність до самокорекції. Теза розгортається у кількох взаємопов'язаних площинах: теоретико-доктринальній, конвенційній, міжнародно-правовій і кримінально-політологічній. У теоретико-доктринальній площині обґрунтовується, що неcodифіковані джерела є не допоміжними інструментами тлумачення, а структурними передумовами існування кримінального права як раціональної нормативної системи. Конструкція складу злочину, теорія правового блага (Rechtsgut), принципи ultima ratio, пропорційності та індивідуальної вини виконують функції когнітивного фільтру, деполітизуючого механізму та антиколективістського стандарту відповідно. Без цих неcodифікованих елементів codифікований закон редукується до набору реактивних заборон, позбавлених методології застосування. Особливу увагу приділено феномену «афективної криміналізації» процесу, коли правотворчість відбувається під домінуючим впливом суспільних емоцій (страху, гніву, скорботи, обурення), що породжує «інтуїтивне кримінальне право», орієнтоване на емоційне переживання несправедливості, а не на раціональну оцінку шкоди та принципи правової держави. Роль громадянського суспільства і академічної спільноти розглядається як інституційного носія неcodифікованих принципів та їх транслятора у публічний дискурс – як єдиної протипаги афективним законодавчим рішенням. У конвенційній площині досліджується розширена концепція «права» у розумінні статті 7 ЄКПЛ. На підставі практики ЄСПЛ (Del Río Prada v. Spain [ВП], S.W. v. the United Kingdom, Kafkaris v. Cyprus [ВП], Norman v. the United Kingdom, Консультативного висновку ЄСПЛ 2020 р. щодо «бланкетного відсилання») показано, що поняття «право» охоплює судові прецеденти, підзаконні акти та неcodифіковані конституційні звичаї, а Суд зобов'язаний оцінювати внутрішнє право «в цілому» з урахуванням якісних вимог доступності й передбачуваності. Принцип автономного тлумачення (autonomous interpretation) ЄСПЛ розкривається як «зовнішній коректор», що підважує монополію формального закону й легітимує неcodифіковані елементи як реальних співтворців «права» у конвенційному сенсі. Окремо розглядається пункт 2 статті 7 ЄКПЛ, який закріплює загальні принципи права, визнані цивілізованими націями, як самостійне конвенційне джерело кримінальної відповідальності. У

міжнародно-правовій площині аналізується значення Римського статуту МКС (ст. 21, 22(3)), що легітимує некодифіковане міжнародне звичаєве кримінальне право як структурно визначальне джерело, а також транснаціональний вимір: конвенційні зобов'язання і директиви ЄС формують некодифіковані, але функціонально обов'язкові орієнтири в процесі євроінтеграції України. Висновується, що демілітаризація кримінального права потребує активного відновлення функціональної ролі некодифікованих джерел як основи раціональної post-war кримінальної політики.

Ключові слова: некодифіковані джерела кримінального права; афективна криміналізація; *overcriminalization*; *penal populism*; автономне тлумачення ЄСПЛ.

This article presents a systematic study of uncodified sources of criminal law in the context of the post-war transformation of Ukraine's legal system. The central thesis holds that criminal policy which ignores uncodified sources (doctrine, general principles, and constitutional customs) inevitably drifts toward overcriminalization and penal populism, losing its capacity for self-correction. This thesis is developed across several interrelated dimensions: theoretical-doctrinal, conventional, international-legal, and criminal-policy analytical. In the theoretical-doctrinal dimension, the article argues that uncodified sources are not merely auxiliary tools of legal interpretation, but structural prerequisites for the existence of criminal law as a rational normative system. The corpus delicti doctrine, the theory of protected legal goods (*Rechtsgut*), and the principles of ultima ratio, proportionality, and individual guilt function as a cognitive filter, a depoliticizing mechanism, and an anti-collectivist standard, respectively. Without these uncodified elements, codified statute reduces to a set of reactive prohibitions devoid of any methodology of application. Particular attention is devoted to the phenomenon of 'affective criminalization', a process whereby lawmaking is driven by dominant social emotions (fear, anger, grief, indignation), generating an 'intuitive criminal law' oriented toward the emotional experience of injustice rather than toward rational harm assessment and the principles of the rule of law. The article analyses the role of civil society and the academic community as institutional carriers of uncodified principles and their transmitters into public discourse as the only counterweight to affectively motivated legislative decisions. In the conventional dimension, the article examines the expanded concept of 'law' within the meaning of Article 7 ECHR. Drawing on ECtHR case law — *Del Rio Prada v. Spain* [GC], *S.W. v. the United Kingdom*, *Kafkaris v. Cyprus* [GC], *Norman v. the United Kingdom*, and the Advisory Opinion of 2020 on 'blanket reference' — it is demonstrated that 'law' encompasses case law, subordinate legislation, and uncodified constitutional customs, and that the Court must assess domestic law 'as a whole' against the qualitative requirements of accessibility and foreseeability. The principle of autonomous interpretation is analysed as an 'external corrective' that undermines the monopoly of formal statute and legitimises uncodified elements as genuine co-creators of 'law' in the Convention sense. Article 7(2) ECHR, preserving criminal liability based on general principles of law recognised by civilised nations, is treated as an independent conventional source. In the international-legal dimension, the Rome Statute (Articles 21 and 22(3)) legitimises uncodified international customary criminal law as a structurally determinative source of criminal responsibility; treaty obligations and EU directives form uncodified but functionally binding benchmarks for Ukraine's European integration. The conclusion is that the demilitarization of criminal law requires the active restoration of the functional role of uncodified sources as the foundation of rational post-war criminal policy.

Keywords: *uncodified sources of criminal law; affective criminalization; overcriminalization; penal populism; ECHR autonomous interpretation.*

Вступ: криза формального джерела

Традиційна для континентальної правової сім'ї теза про те, що єдиним джерелом кримінального права є закон, у сучасних умовах виявляється методологічно недостатньою.

Кримінальний кодекс України, як формально завершений нормативний акт, не здатен самотійно забезпечити ані стабільність кримінально-правового регулювання, ані його відповідність принципам правової держави в умовах екстремальної соціальної напруги. Війна трансформує не лише зміст кримінально-правових заборон, але й саму логіку їх формування: поряд із класичними підставами криміналізації (шкода, небезпека, захист правового блага) виникає емоційний критерій криміналізації, заснований на суспільному запиті на відплату, стигматизацію та символічне покарання.

У цьому контексті некодифіковані джерела кримінального права (доктрина, загальні принципи, конституційні звичаї) набувають нової функціональної ваги: вони постають структурним обмеженням кримінально-правового популізму і водночас єдиним наявним інструментом збереження раціональності правової системи в умовах, коли формальний закон піддається постійному тиску афектів. Це завдання є теоретично осмисленим описом «афективної криміналізації» як закономірного, але дисфункційного наслідку воєнного стану, що потребує інституційної противаги з боку доктрини та громадянського суспільства [1, с. 532]. Водночас у більш широкому європейському контексті цей процес може бути описаний як перехід від безпекової до ціннісно-орієнтованої до криміналізації, де саме некодифіковані джерела виконують роль нормативного стабілізатора [21].

Центральна теза цієї статті: сучасна кримінальна політика, якщо вона ігнорує некодифіковані джерела (доктрину, принципи, міжнародні стандарти), неминуче дрейфує у бік гіперкриміналізації та пенального популізму, втрачаючи здатність до самокорекції. Теза розгортається на перетині теорії джерел кримінального права, конвенційної доктрини статті 7 ЄКПЛ, міжнародного кримінального права (Римський статут) і сучасних концепцій кримінально-правового популізму.

Методологічну основу дослідження утворює поєднання кількох взаємодоповнювальних підходів, що відповідає сучасним вимогам до кримінологічних і кримінально-правових досліджень у постпозитивістській парадигмі [20, с. 291–295]. Доктринально-аналітичний метод використовується для дослідження некодифікованих джерел кримінального

права (доктрини, принципів і конституційних звичаїв) як самостійних правових категорій, що визначають межі криміналізації поза текстом кодексу. Цей підхід спирається на традицію «внутрішньої точки зору» (Hart) і дозволяє реконструювати нормативну логіку правової системи незалежно від її формальної оболонки. Порівняльно-правовий метод застосовується для зіставлення підходів до некодифікованих джерел у континентальній (Roxin, Jakobs), англо-американській (Duff, Ashworth) та конвенційній (ЄСПЛ) правових традиціях. Особливу роль відіграє метод автономного тлумачення, притаманний практиці ЄСПЛ: оскільки Суд кваліфікує поняття Конвенції незалежно від їх розуміння у внутрішньому праві держав-учасниць, порівняльна перспектива є не факультативною, а методологічно необхідною. Кримінально-політологічний аналіз використовується для дослідження феноменів гіперкриміналізації (Husak) та пенального популізму (Pratt) як системних наслідків витіснення некодифікованих джерел із законодавчого процесу. Цей підхід дозволяє оцінити динаміку криміналізації не лише як юридичну, але й як соціальну і політичну проблему. Транзитологічний підхід забезпечує аналіз специфіки сучасної трансформацій кримінального права, ризику «афективної криміналізації» та перспектив демілітаризації кримінальної політики з урахуванням концепції перехідного правосуддя (Teitel). Відповідно до методологічних принципів, сформульованих для сучасних кримінологічних досліджень, зокрема щодо необхідності синтезу доктрини, практики та нормативних принципів у єдину аналітичну рамку [20, с. 305–310] у статті поєднуються нормативний і соціально-критичний виміри дослідження, що й визначає структуру основного змісту.

Основний зміст.

Відправні положення. Українське кримінальне право формально належить до континентальної традиції, в межах якої основним і єдиним кодифікованим джерелом визнається Кримінальний кодекс України (далі – КК України), тоді як інші акти прямо не включаються до системи кримінального законодавства. Така модель, однак, відображає радше нормативну декларацію, ніж реальний механізм праворегулювання: фактичне функціонування галузі спирається на розгалужений масив некодифікованих джерел, насамперед доктрини, загальних принципів та практики, які виконують інтерпретаційну, конструктивну й обмежувальну функції щодо законодавчого тексту. Саме вони задають методологію застосування норм, заповнюють прогалини кодифікації і формують

приховану нормативність, без якої КК України перетворився б на набір диспозицій і санкцій, позбавлений внутрішньої логіки.

Доктрина функціонує як первинне некодифіковане джерело, що забезпечує концептуальний каркас для реалізації кримінально-правових норм. Класичний приклад: вчення про склад злочину, яке виходить далеко за межі “навчальної моделі” і фактично виступає матрицею кваліфікації та універсальним алгоритмом встановлення кримінальної відповідальності, хоча в самому КК України ця конструкція прямо не кодифікована. Через неї формується структура диспозицій і логіка судового мислення при встановленні ознак діяння, вини, причинного зв’язку та інших елементів. Аналогічно доктринальне осмислення причинності й об’єктивного інкримінування визначає межі кримінальної відповідальності: закон говорить про причинний зв’язок, проте реальне правило відповідальності ґрунтується на доктрині ризику, передбачуваності та приписування результату, яка відсікає “фактичні, але юридично нерелевантні” причинні зв’язки. Відсутність у КК України єдиної позитивної теорії причинності означає, що суд щоразу опосередковано звертається до доктринальної конструкції, а не до тексту закону, і саме в цьому сенсі доктрина підміняє норму, задаючи критерії юридичної значущості наслідку. Теорія співучасті у функціональному ключі, з категоріями на кшталт “контролю над діянням” і розподілу ролей співучасників, також не має прямих законодавчих формулювань, але фактично визначає розмежування виконавця й пособника та обсяг їхньої відповідальності.

Другим прошарком некодифікованих джерел виступають загальні принципи, які, будучи частково відбитими в законі або взагалі не формалізованими, виконують роль “негативних джерел”: обмежують обсяг й інтенсивність кримінально-правового впливу. Принцип *ultima ratio* фіксує кримінальне право як “останній засіб” державної політики: він прямо не артикульований у КК України, однак активно використовується в доктрині, конституційній юрисдикції та практиці, зокрема під впливом стандартів ЄСПЛ, як критерій допустимості криміналізації та пропорційності втручання. Принцип пропорційності формально відображається через систему санкцій, але в якості загального тесту кримінальної політики – це доктринальна конструкція, що слугує мірилом надмірної криміналізації, співвідношення тяжкості посягання, вини та суворості покарання. Принцип вини у “чистому вигляді” (передусім через заборону об’єктивного інкримінування) також існує як доктринальний імператив: закон містить норми про вину, але саме доктрина формулює і відстоює вимогу, що

кримінальна відповідальність можлива лише за особисто винне, а не суто причинно пов'язане діяння, надаючи цій вимозі реального нормативного ефекту.

Некодифіковані конструкції забезпечують системність кримінального права там, де КК України обмежується фрагментарними переліками. Так, теорія стадій злочину перетворює законодавчий перелік на цілісну модель розвитку злочинної діяльності, визначаючи логіку переходів між готуванням, замахом і закінченим злочином, а також межі караності кожної з цих стадій. Категорія “кримінальної протиправності”, не будучи чітко виокремленою в законі, є ключовою для відмежування злочину від інших правопорушень і для аналізу підстав криміналізації: саме через неї доктрина пояснює, чому певне посягання заслуговує на кримінально-правову, а не іншу реакцію. Доктрина правового блага (Rechtsgut) відповідає на запитання, яке кодифікація залишає імпліцитним: що саме охороняється конкретною нормою: життя, власність, безпека, громадський порядок тощо. Визначення правових благ слугує водночас схемою побудови Особливої частини та критерієм допустимої криміналізації, обмежуючи довільне розширення кола кримінально-караних діянь.

Узагальнюючи, доктрина, принципи та судова практика формують своєрідну “приховану конституцію” кримінального права, яка функціонує паралельно з офіційною кодифікацією. Їхня конструктивна роль проявляється у формуванні ключових елементів кримінального правопорушення (складу, причинності, співучасті) без яких законодавчі приписи залишаються методологічно незавершеними. Інтерпретаційна функція полягає в тому, що саме некодифіковані джерела дозволяють тлумачити розмиті, відкриті чи технічно недосконалі норми КК України, узгоджуючи їх із загальними засадами права та конституційними вимогами. Обмежувальна функція реалізується через принципи *ultima ratio*, пропорційності, вини та інші доктринально вироблені фільтри, які стримують експансію кримінального права, вимагаючи обґрунтованості криміналізації й індивідуалізації відповідальності.

У цьому сенсі українське кримінальне право існує у двох вимірах: кодифікованому, формально обов'язковому, й некодифікованому, який фактично визначає спосіб “прочитання” та застосування КК України.

Некодифіковані джерела не є допоміжним матеріалом; вони становлять структурну передумову існування самої галузі як цілісної системи, що поєднує текст закону з методологією його правозастосування.

На більш високому рівні ці положення регулюються на перетині міжнародного кримінального та транснаціонального кримінального права.

Конвенційна концепція «права» та принцип автономного тлумачення. Відправним пунктом аналізу є конвенційна рамка статті 7 ЄКПЛ. Поняття «право» («*droit*» у французькому тексті), яке використовується у статті 7, відповідає поняттю «закон», закріпленому в інших статтях Конвенції, охоплюючи як національне законодавство, так і судову практику, та передбачає наявність якісних вимог, зокрема вимог щодо доступності й передбачуваності [2, § 91; 3, § 35]. Суд включає до поняття «права» судові прецеденти [3, §§ 36, 41–43; 4, §§ 62–66], підзаконні й нормативно-правові акти [5, §§ 145–146], а також некодифіковані конституційні звичаї [6, § 69]. Стаття 7 не вимагає, щоб кримінальне правопорушення було закріплено у формальному законі [4, § 62], і Суд повинен враховувати внутрішнє право «в цілому», а також спосіб, у який воно застосовувалось на відповідний час [5, § 145; 2, § 90]. Ключовою методологічною передумовою є принцип автономного тлумачення (*autonomous interpretation*), що є наскрізним у практиці ЄСПЛ [7]. Відповідно до цього принципу, ЄСПЛ кваліфікує поняття Конвенції незалежно від того, як їх розуміє внутрішнє право держав-учасниць. Стосовно статті 7 це означає: навіть якщо внутрішня правова система офіційно не визнає некодифіковані звичаї джерелами кримінального права, ЄСПЛ оцінюватиме, чи фактично такі звичаї й доктринальні принципи формують передбачуваний стандарт поведінки. Автономне тлумачення виступає «зовнішнім коректором», який підважує суто формальну концепцію джерел кримінального права й легітимує некодифіковані елементи як реальних творців «права» в конвенційному сенсі [7, с. 7–8]. Підсумовуючи підкреслимо, що конвенційна рамка породжує продуктивний дуалізм: на рівні внутрішньої догматики діє монополія формального закону; на рівні конвенційного контролю «право» охоплює весь фактичний нормативний комплекс, включаючи некодифіковані складові. Цей дуалізм є не теоретичною вадою, а практичною можливістю підставою для того, щоб вимагати врахування доктрини та принципів як реальних правових обмежень навіть там, де формальний закон мовчить.

Некодифіковані звичаї у міжнародному кримінальному праві: Римський статут і транснаціональний вимір. Проблема некодифікованих джерел набуває принципово нового виміру в контексті міжнародного кримінального права. Римський статут Міжнародного кримінального суду закріплює ієрархію застосовного права у статті 21: поряд зі Статутом,

Елементами злочинів і Правилами процедури та доказування Суд застосовує принципи і норми міжнародного права, включаючи встановлені принципи міжнародного права збройних конфліктів, а субсидіарно загальні принципи права, виведені Судом із національних законів правових систем світу [8, ст. 21]. Стаття 22(3) Римського статуту прямо передбачає, що принцип *nullum crimen sine lege* не перешкоджає кваліфікації будь-якої дії як злочину за міжнародним правом незалежно від положень Статуту [8, ст. 22(3)].

В контексті цього розглянемо окремі характеристики можливості гармонізації доктринальних положень РС із національним правом на прикладі інституту співучасті. Ст. 25(3) Римського статуту, крім класичних ролей «вчинення», «наказування/підбурювання» та «допомоги/пособництва», вводить дві суттєво відмінні лінії: розвинену концепцію співвиконавства та «*indirect perpetration*» (вчинення злочину через іншу особу, контроль над злочином); «*common purpose / group crime*» – свідомий внесок у злочини групи, що діє з єдиним наміром (ст. 25(3)(d)), як резидуальний, але виразно контекстуальний режим відповідальності за групові злочини. Ці конструкції покликані індивідуалізувати відповідальність за масові, системні злочини, не вдаючись до «вини за членство», але й не обмежуючись суто «ручним» співвиконавством. Українські ст. 26–27 КК України із виконавцем/співвиконавцем, організатором, підбурювачем і пособником фіксують класичну, досить вузьку систему співучасті. Наш організатор частково перекриває РС «*orders, solicits, induces*» та «*organizes*», але без розробленої доктрини «контролю над злочином» і без окремого, чітко кодифікованого режиму для «*common purpose*». Злочини організованих груп і злочинних організацій у нас вирішують проблему групової злочинності переважно через кваліфікацію типу суб'єкта («організована група», «організація»), а не через спеціальні модуси участі, як у ст. 25(3)(d).

Раціональним виглядає не повний перенос РС-моделей, а точкове зближення за кількома лініями: доктринально (а в ідеалі й у тексті КК України) розробити елемент «контролю над злочином» як критерій розмежування виконавця/співвиконавця та організатора для складних, ієрархічно організованих структур (воєнні, системні корупційні злочини), використовуючи напрацювання щодо непрямої участі. Осмислити можливість окремої норми (чи детального тлумачення чинних норм) про «свідому участь у спільному кримінальному плані» – за аналогією з 25(3)(d) як контекстуальної, акцесорної відповідальності за внесок у груповий

злочин, але з чітко визначеним порогом «суттєвого внеску», щоб уникнути «вини за наближеність в контексті практики ВС поширення відповідальності на колективні рішення. У сфері спеціальних суб'єктів (корупційні злочини), – використати стандарти ст. 28 Статуту щодо обов'язку запобігати/припиняти злочини підлеглих та «ефективного контролю» як орієнтир для тих, де і як в українському праві виправдана посилена відповідальність керівників. Повна уніфікація (буквальне перенесення ст. 25(3)(d), усіх варіантів співвиконавства) навряд чи потрібна: в умовах компліментарності РС складні ролі в геноциді, злочинах проти людяності, агресії може брати на себе ІСС, тоді як українське право розвиває лише ті елементи, які реально підвищують якість кваліфікації та обґрунтованість інкримінування у корупційних справах, не руйнуючи передбачуваності та звичної для національного суду системи співучасті. Таким чином, з погляду функцій кримінального права аргумент «за» гармонізацію полягає в тому, що розширені модуси відповідальності Римського статуту краще «бачать» ті ролі, які у національному праві вислизують між категоріями виконавця, організатора, підбурювача і пособника. У цьому сенсі часткова імплементація концепції «контролю над злочином», «свідомого внеску у спільний план» чи поширення на корупціонерів, терористів стандартів командної відповідальності могла б посилити функціональну спроможність національного права охоплювати системні воєнні, організовані та корупційні злочини, не залишаючи цілий пласт поведінки в «сірій зоні» між співучастю й безкарністю.

Водночас з позиції теорії функцій права існує потужний аргумент «проти» прямої уніфікації: кримінальне право виконує не лише каральну та превентивну, а й гарантійну функцію: забезпечує передбачуваність, обмеження державної влади та захист від довільного інкримінування.

Моделі відповідальності Римського статуту створювалися для вузько спеціалізованого міжнародного суду, який працює з надзвичайно тяжкими злочинами і має іншу процесуальну архітектуру та інші стандарти доказування; механічне перенесення цих конструкцій у масову національну практику ризикує зробити відповідальність надто еластичною, розширити поля для «розтягування» складів стосовно середньої ланки чиновників і командирів. Тому головне питання формулюється так: чи здатна часткова гармонізація (обережний імпорт окремих елементів – «контроль», «спільний план», командна відповідальність) посилити захисну та превентивну функції українського кримінального права, не підриваючи його гарантійну функцію; якщо ні, тоді, враховуючи принцип

комплементарності, доцільніше залишити складні модуси участі у сфері відповідальності МКС, а національну систему співучасті розвивати еволюційно й точково, виходячи з власних потреб і спроможностей?

Транснаціональне кримінальне право. У транснаціональному кримінальному праві некодифіковані джерела функціонують аналогічним чином. Конвенційні зобов'язання (UNCAC, Конвенції РЄ про відмивання грошей і тероризм та ін.) часто залишають державам широку дискрецію у виборі засобів імплементації, що в умовах бланкетних диспозицій неминуче породжує ситуацію, коли зміст кримінально-правової заборони визначається комплексом джерел, лише частина яких є формально кодифікованою. Директиви ЄС у кримінально-правовій сфері (PIF-Directive, Директива про тероризм, про конфіскацію активів) формують мінімальні стандарти, що в процесі євроінтеграції України набудуть характеру функціонально обов'язкових некодифікованих орієнтирів для оцінки відповідності національного законодавства *acquis communautaire*.

Афективна криміналізація як виклик воєнної кримінальної політики. Природа та механізми афективної криміналізації. У ситуації збройного конфлікту кримінальне право дедалі більше виконує не лише охоронну, але й експресивну функцію, перетворюючись на інструмент публічного засудження та символічного відновлення соціального порядку. Мішель Фуко показав, що каральна система у критичні соціальні періоди тяжіє до символічної репресії навіть ціною зниження раціональності правових рішень [9]. Antony Duff, розвиваючи комунікативну теорію покарання, підкреслював, що покарання є формою моральної комунікації між державою та правопорушником [10]; у транзитивних умовах ця комунікація ризикує бути спотвореною: замість адресованого конкретній особі морального осуду виникає колективна емоційна реакція, що претендує на правовий статус. Ми описуємо цей феномен як «афективну криміналізацію», ситуацію, коли правотворчість відбувається під впливом гострих соціальних емоцій (страху, гніву, скорботи, обурення), і виникає особливий тип нормативності, позначений не раціональною оцінкою шкоди, а емоційним переживанням несправедливості [1, с. 532]. Результатом є «інтуїтивне кримінальне право», що відповідає безпосередньому моральному відчуттю, але не завжди юридичній раціональності та принципам правової держави [1, с. 533–534]. Запобігання афективній криміналізації він пов'язує з активною роллю інститутів громадянського суспільства та академічної спільноти саме тих акторів, які є носіями некодифікованих раціональних стандартів. Для України афективна

криміналізація проявляється у кількох характерних тенденціях: розширення кримінально-правових заборон щодо поведінки з високим моральним осудом, але неоднозначною юридичною визначеністю (виправдання агресії, колабораціонізм, символічна підтримка ворога); посилення санкцій без належної оцінки їх пропорційності (корисливі злочини); зміщення фокусу з індивідуальної вини на соціальну небезпечність або політичну лояльність (злочинність військових). Утворюється самопідсилююча спіраль: право, втрачаючи регулятивну автономію, перетворюється на інструмент символічної політики. У цьому сенсі афективна криміналізація є не просто реакцією на війну, а проявом більш глибокої трансформації: контекстуалізації кримінального права, у якій нормативні межі визначаються не системними принципами, а ситуативними ціннісними конфігураціями [21].

Гіперкриміналізація та пенальний популізм як системні наслідки. Douglas Husak у праці «Overcriminalization: The Limits of the Criminal Law» обґрунтував, що розширення кримінального права відбувається не через об'єктивну необхідність, а внаслідок політичних та соціальних імпульсів, які підривають принцип мінімального втручання [11]. Ця аргументація є особливо релевантною для воєнного контексту, де криміналізація (мародерство) та пеналізація (позбавлення державних нагород) стає переважно реактивною, а межі кримінального права розмиваються під тиском суспільного запиту. John Pratt описує пенальний популізм як процес, у якому політичні рішення у сфері покарання визначаються переважно емоціями виборців, а не експертною раціональністю [12]. Він ідентифікує маркери популістської кримінальної політики: домінування логіки «жертви» над принципами системного права; медіатизація кримінального права і залежність законодавчих рішень від новинного порядку денного; зміщення дискусії від ефективності санкцій до їх «справедливості» у народному розумінні. Додатково, проблема розмивання принципу законності та передбачуваності у сучасній кримінальній політиці проявляється і у питаннях дії закону в часі. Як показує Н. О. Гуторова, навіть у відносно «технічних» сферах (як-от незаконний обіг канабісу) виникають складні колізії щодо зворотної дії кримінального закону, що свідчить про нестабільність нормативних орієнтирів і підсилює ризики ситуативної криміналізації [19, с. 12–14].

Доктрина та принципи як механізми раціоналізації кримінального права. Склад злочину як когнітивний фільтр і деполітизуючий механізм. Доктринальна конструкція складу злочину виконує у сучасних умовах

функцію «перекладу» емоційного осуду мовою права. Claus Roxin, розглядаючи Tatbestand як центральний елемент системи кримінального права, показав, що ця конструкція є інструментом обмеження каральної влади держави [13, S. 218]. Попри відсутність категорії «склад злочину» в тексті КК України, вона фактично функціонує як матриця кваліфікації через систему нормативних фільтрів: суб'єктивна сторона виключає відповідальність за несвідому асоціацію з «ворогом»; вимога конкретного результату унеможливорює покарання за «небезпечний спосіб думки»; персоналізація суб'єкта виключає колективну відповідальність. Цікаво, як прихильники класичної теорії складу пояснюють зараз особливості кваліфікації воєнних злочинів через міжнародно визнаний трискладовий тест з обов'язковим контекстуальним елементом? Чи то є розвиток теорії, чи виключення, чи, можливо, склад особливого роду (як склад співучасті чи попередньої злочинної діяльності)?

До того ж, що робити із диференціацією відповідальності осіб, які вчинили корупційні, транспортні, військові кримінальні правопорушення, для яких обмеження загальних принципів відповідальності диктується не складом, а особливостями призначення. А ще ж є привілеї та імунітети, угоди та донати. Суспільний попит на факультативність? І ця «додатковість» стає функцією...

Günther Jakobs у концепції «Feindstrafrecht» (кримінального права ворога) надав найточніший опис ризику, який виникає, коли ця доктринальна захисна функція зазнає збою [14, S. 47–48]: кримінальне право ворога відмовляється від персональної відповідальності на користь нейтралізації «небезпечних» осіб. Саме цей сценарій відтворює афективна криміналізація. Відповідь на цей ризик може дати лише доктрина, яка наполягає на індивідуальній відповідальності як системоутворюючій цінності.

Теорія правового блага як критерій легітимності криміналізації. Відсутність у тексті КК України категорії «правове благо» (Rechtsgut) компенсується її активним використанням у доктрині як критерію легітимності криміналізації. У сучасному контексті ця категорія дозволяє поставити принципове питання: чи дійсно певна поведінка посягає на конкретне благо, що потребує саме кримінально-правового захисту, а не адміністративного або символічного реагування? Значна частина нових кримінально-правових заборон воєнного часу захищає не конкретні правові блага, а дифузні соціальні цінності. Такі заборони є функціонально

«порожніми» у доктринальному сенсі: вони не захищають благо вони виражають емоцію.

Принципи *ultima ratio*, пропорційності та вини як антипопулістичні стандарти. Andrew Ashworth наполягав, що кримінальне право повинно застосовуватися лише тоді, коли інші правові засоби є недостатніми для захисту відповідного блага [15, р. 31]. Принцип *ultima ratio* набуває в Україні подвійного значення: він обмежує первинну криміналізацію і слугує інструментом постфактумного перегляду заходів, запроваджених під тиском воєнної необхідності, після завершення гострої фази конфлікту. Ashworth та Zedner показали, що зміщення від покарання до управління ризиками веде до послаблення гарантій пропорційності та індивідуальної відповідальності [16, р. 82–84]. Susan A. Bandes, аналізуючи роль емоцій у праві, показала, що одним із найнебезпечніших ефектів емоційно навантаженого права є розмивання стандартів вини [17, р. 590].

Саме тут некодифіковані принципи набувають вирішального значення: вони не тлумачать норму, вони обмежують її. У сучасних умовах це означає просту, але принципову тезу: жодна воєнна доцільність не може легітимувати відмову від вини, пропорційності та *ultima ratio*. У протилежному випадку кримінальне право перестає бути правом і стає технологією управління страхом.

Конвенційний вимір: стаття 7 ЕКПЛ і некодифіковані джерела як зовнішній стабілізатор. Передбачуваність і доступність як «якісні вимоги» до некодифікованих норм. ЄСПЛ послідовно підтримує позицію, згідно з якою вимогам статті 7 відповідають лише ті норми (кодифіковані чи некодифіковані), що є достатньо чіткими, доступними та передбачуваними. У справі *Del Río Prada v. Spain* [ВП] Велика Палата підкреслила, що навіть зміна усталеної судової практики тлумачення кримінального закону, що погіршує становище засудженого, може порушувати статтю 7, якщо така зміна не була передбачуваною на момент вчинення діяння [2, § 91–93]. Для українського контексту це означає: нові судові інтерпретації, якими розширюється відповідальність (наприклад, нові тлумачення колабораціонізму, чи практика незастосування ст.75 КК до військовослужбовців з метою загальної профілактики), підпадають під конвенційний контроль передбачуваності. Справа *S.W. v. the United Kingdom* демонструє іншу грань: некодифіковані норми загального права, що поступово складаються у судовій практиці, можуть задовольняти вимоги статті 7, за умови, що їх розвиток є послідовним і передбачуваним [3, § 36, 41–43].

Загальні принципи, визнані цивілізованими націями: пункт 2 статті 7 ЄКПЛ. Пункт 2 статті 7 ЄКПЛ прямо передбачає, що стаття 7 не перешкоджає судовому розгляду чи покаранню за дії, що на час їх вчинення становили злочин «відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями». Ця норма є конвенційним закріпленням некодифікованого міжнародного звичаєвого кримінального права як самостійного джерела відповідальності [7, с. 28–29]. Для України пункт 2 статті 7 є підставою для кримінального переслідування за злочини проти людяності та воєнні злочини навіть там, де КК України не містив відповідних норм в контексті зворотної сили: загальні принципи міжнародного кримінального права становлять конвенційно легітимне джерело відповідальності. Водночас ця ж норма виключає можливість поширення відповідальності на основі «принципів», що є продуктами поточної афективної криміналізації, а не загальновизнаними міжнародними стандартами.

Перехідне правосуддя і ризик «правового реваншизму». Ruti Teitel попереджає про небезпеку надмірної криміналізації як заміни повноцінного політичного процесу правовим [18, р. 28–30]. Для України це означає реальний ризик «правового реваншизму»: масштабної post-war криміналізації, мотивованої не правовою логікою, а потребою у символічному очищенні. Некодифіковані доктринальні принципи (і особливо принципи індивідуальної вини, пропорційності та *ultima ratio*) є тим інструментом, який дозволяє відрізнити законну ретрибутивну юстицію від реваншистської криміналізації.

Громадянське суспільство та некодифіковані джерела як антипопулістичний механізм. Ми звертаємо увагу на ключову роль громадянського суспільства у запобіганні афективній криміналізації [1, с. 534–535]. Ця роль нерозривно пов'язана з функцією некодифікованих джерел: якщо доктрина, принципи та конституційні звичаї надають раціональні критерії оцінки законодавчих рішень, то громадянське суспільство є актором, який перетворює ці критерії на реальну протизагугу у законодавчому процесі. Традиційна доктрина кримінальної політики знає двох суб'єктів: державу, що встановлює норми, і суспільство, що їх «отримує». Громадські організації в цій схемі у кращому разі консультанти, у гіршому зацікавлені лобісти. Але емпірична реальність постнормальних часів спростовує цю ієрархію: саме громадські організації першими фіксують нові форми злочинності (від алгоритмічної експлуатації до гібридних воєнних злочинів); саме вони формують доказову базу для

переслідування там, де держава або не має ресурсів, або не має волі; саме вони утримують інфраструктуру підтримки жертв, яку держава або не будує, або руйнує заради економії. Визнання громадських організацій повноцінними суб'єктами антикримінальної політики не питання доброї волі держави. Це питання про те, де реально виробляється знання про злочинність і де реально відбувається реакція на неї. Держава це знає і саме тому вона одночасно використовує громадські організації як субпідрядників власної кримінальної політики і відмовляє їм у нормативному статусі, що дозволив би оскаржувати цю політику. Включення громадських організацій у доктрину антикримінальної політики як суб'єктів не як партнерів із виконання, а як акторів із власною легітимністю визначати проблему, пріоритет і відповідь є умовою виходу кримінального права за межі державної монополії на справедливість. Альтернатива: право, яке описує реальність злочинності значно гірше, ніж організації, яким воно відмовляє у голосі. Правова наука звикла описувати громадянське суспільство як актора, що «формує», «артикулює» і «пропонує». Але ця дескриптивна мова маскує реальний механізм: держава не просто не чує альтернативну ідеологію: вона її системно нейтралізує. Кооптація через консультативні органи без реального впливу на нормотворення, делегітимізація через наратив «зовнішнього управління», маргіналізація через вибіркове фінансування – це не збої комунікації між суспільством і державою, а нормальне функціонування системи, яка монополізувала право на визначення справедливості. Діагностика влади замість опису функцій означає визнання того, що будь-яка конкурентна ідеологія кримінального права є не академічною пропозицією, а політичною загрозою для тих, хто контролює апарат примусу. Доти, доки правова наука описує замість того, щоб діагностувати, вона мимоволі легітимізує цю монополію.

Юридична доктрина має стійку звичку пояснювати відсутність норм через метафору прогалини (чогось, що «не встигли» або «забули» врегулювати).

Але «невидимість» корпоративних акторів у кримінальному праві у воєнних економіках, у ланцюгах торгівлі людьми, в алгоритмічному управлінні працею це не забутий дефект системи. Це привілей, який активно відтворюється через лобізм, нормативну неконкретність і вибіркове правозастосування.

Перехід від мови прогалин до мови привілеїв має практичний наслідок: він зміщує питання з «як заповнити?» на «хто блокує заповнення і чому?», і саме це питання доктрина досі уникає ставити прямо. Держава в

постнормальні часи освоїла нову техніку управління громадською емоцією: вона не придушує суспільний гнів, вона його присвоює і конвертує у репресивне законодавство. Кейси посилення відповідальності за мародерство в умовах воєнного стану є модельним прикладом: емоційно вмотивований запит суспільства на «справедливість» перетворюється на інструмент, що обходить принципи *ultima ratio*, *lex mitior* і відновного підходу, і робить це з видимою суспільною підтримкою.

Громадянське суспільство при цьому опиняється в структурній пастці: спротив криміналізації отримує ярлик «захисту мародерів», підтримка означає легітимізацію відступу від власних правозахисних принципів.

Ця пастка не є випадковою: вона є технологією, за допомогою якої «інституційний візілянтизм» відтворює себе, одночасно нейтралізуючи критику і розширюючи репресивний арсенал під прикриттям народного мандату. Доти, доки ми говоримо про «рівні» замість «боротьби за голос», ми уникаємо головного: право не фіксує страждання: воно вибирає, які страждання гідні бути почутими.

Зрілі інститути громадянського суспільства (незалежна правнича спільнота, академічна доктрина, правозахисні організації) є носіями й трансляторами некодифікованих принципів у публічний дискурс. Парадоксально, але саме у сучасних умовах, коли тиск на некодифіковані раціональні критерії є найбільшим, їх публічна видимість є найнижчою. Тому завданням академічного і правозахисного середовища є не тільки розробка та збереження некодифікованих принципів, але й їх активна трансляція в публічну дискусію як передумови демілітаризації кримінального права.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє сформулювати такі висновки.

По-перше, некодифіковані джерела кримінального права (доктрина, загальні принципи, конституційні звичаї) є не допоміжними інструментами тлумачення, а структурними передумовами існування кримінального права як раціональної системи. Без них кодифікований закон редукується до набору емоційно мотивованих заборон без методології застосування.

По-друге, конвенційна концепція «права» у розумінні статті 7 ЄКПЛ, заснована на принципі автономного тлумачення, легітимує некодифіковані звичаї та доктринальні принципи як складові правового регулювання, що підлягають конвенційному контролю. Вимоги доступності й передбачуваності («Дель Ріо Прада», «С.В. проти Сполученого

Королівства») формують зовнішній стандарт, що обмежує можливості *post-war* законодавчого популізму та розширювального судового тлумачення.

По-третє, Римський статут МКС (стаття 21, стаття 22(3)) і пункт 2 статті 7 ЄКПЛ утворюють спільну міжнародну рамку, що закріплює некодифіковане міжнародне звичаєве кримінальне право як самостійне джерело відповідальності. У контексті євроінтеграції України ця рамка буде доповнена *acquis communautaire*, що остаточно перетворить некодифіковані наднаціональні стандарти на функціонально обов'язкові орієнтири.

По-четверте, феномен афективної криміналізації є закономірним, але дисфункційним наслідком воєнного та поствоєнного стану, і він може бути обмежений через активне застосування некодифікованих принципів (*ultima ratio*, пропорційності, вини) та доктринальних конструкцій (склад злочину, теорія правового блага).

По-п'яте, сучасна кримінальна політика, що ігнорує некодифіковані джерела, неминуче дрейфує у бік гіперкриміналізації та пенального популізму. У цьому стані вона втрачає не лише здатність до самокорекції, але й нормативну автономію. Відновлення ролі доктрини, принципів і міжнародних стандартів є не теоретичною вимогою, а функціональною умовою демілітаризації кримінального права та його трансформації у ціннісно-орієнтовану систему, сумісну з європейським правопорядком [21].

Список використаних джерел

1. Туляков В. О. Інтуїтивне кримінальне право та роль громадянського суспільства у запобіганні афективній криміналізації. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20 лютого 2026 р.) / упоряд. У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2026. С. 532–535. URL: <https://hdl.handle.net/11300/32306>
2. «Дель Ріо Прада проти Іспанії» (*Del Río Prada v. Spain*) [ВП], заява № 42750/09, ЄСПЛ 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
3. «С.В. проти Сполученого Королівства» (*S.W. v. the United Kingdom*), заява № 20166/92, ЄСПЛ 1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
4. «Норман проти Сполученого Королівства» (*Norman v. the United Kingdom*), заява № 41387/17, ЄСПЛ 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
5. «Кафкаріс проти Кіпру» (*Kafkaris v. Cyprus*) [ВП], заява № 21906/04, ЄСПЛ 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
6. ЄСПЛ. Консультативний висновок щодо використання методики «бланкетного відсилання» або «відсилання до законодавства» у визначенні правопорушення та стандартів порівняння між кримінальним законом, чинним на момент вчинення злочину, і зміненим законом [ВП], 2020, § 69. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>

7. Посібник зі статті 7 Конвенції – Ніякого покарання без закону: принципи встановлення законом кримінальних правопорушень і покарань. Оновлено 31 серпня 2024 р. Рада Європи. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_ukr
8. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. UN Doc. A/CONF.183/9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
9. Foucault M. *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Paris : Gallimard, 1975. 360 p.
10. Duff R. A. *Punishment, Communication, and Community*. Oxford : Oxford University Press, 2001. 272 p.
11. Husak D. *Overcriminalization: The Limits of the Criminal Law*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 232 p.
12. Pratt J. *Penal Populism*. London ; New York : Routledge, 2007. 196 p.
13. Roxin C. *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band I: Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre*. 4. Aufl. München : C.H. Beck, 2006. 1108 S.
14. Jakobs G. *Bürgerstrafrecht und Feindstrafrecht*. HRRS. 2004. № 3. S. 88–95.
15. Ashworth A. *Principles of Criminal Law*. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2013. 536 p.
16. Ashworth A., Zedner L. *Preventive Justice*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 320 p.
17. Bandes S. A. *Emotion in Criminal Law*. *Criminal Law and Philosophy*. 2018. Vol. 12. № 4. P. 587–604. DOI: 10.1007/s11572-017-9433-4
18. Teitel R. G. *Transitional Justice*. Oxford : Oxford University Press, 2000. 292 p.
19. Гуторова Н. О. Незаконний обіг канабісу: питання зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. Т. 37, № 1 (Part I). С. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2026.1.p1.0>
20. Туляков В. О. Методологія кримінологічних досліджень: в пошуках нових парадигм. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2025. № 2 (24). С. 289–334. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.24.343624>
21. Tuliakov V. O. *Contextual Criminalization in European Criminal Law: From Security Paradigm to Value-Oriented Justice*. SSRN. 2025. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5542758> ; URI: <https://hdl.handle.net/11300/30686>

ЗМІСТ

Передмова.....	3
----------------	---

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Туляков Вячеслав

Некодифіковані джерела кримінального права.....	5
---	---

Козаченко Олександр

Нормативне визначення кримінальної відповідальності: de lege ferenda (роздуми над проектом кримінального закону).....	23
--	----

Колб Олександр, Дучимінська Леся

Кримінологічна інформація як предмет діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні.....	33
---	----

Митрофанов Ігор

Спеціальна конфіскація як засіб кримінально-правового впливу.....	41
---	----

Орловська Наталя

«Злочини ненависті»: проблеми визначення та кримінально- правового запобігання	50
---	----

Колб Олександр, Ковальчук Володимир

Чому в умовах воєнного стану в Україні потрібно розширювати перелік об'єктів адміністративного нагляду з числа засуджених до позбавлення волі?.....	59
---	----

Мусиченко Ольга

Роль кримінально-правових заходів у протидії окремим видам військових кримінальних правопорушень.....	66
--	----

Василяка Олеся

Захист учасників кримінального судочинства в системі оперативно- розшукової діяльності.....	78
--	----

Чорнозуб Лариса, Данильченко Олена, Лазарева Наталя

Фінансовий контроль як дієвий інструмент боротьби та запобігання корупції.....	85
---	----

Бурятинська Наталія

Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне право України	91
--	----